

DABIS ATTILA

A DÉL-TIROLI FELSZABADÍTÁSI BIZOTTSÁG (BAS)

Ha valaki ma ellátogat Dél-Tirolba, belesve a valószínűtlen dőlésszögű hegyoldalakon felállított szőlőlugasok és a piaci kofák speck-standjai¹ mögé, politikai és gazdasági stabilitással találkozik. Az 1972-es második² autonómia-statútumnak köszönhetően a tartományi igazgatás rendelkezik a területén beszedett direkt és indirekt adók 90%-ával,³ a német nyelv egyenrangú az olasszal, a közhivatali állásokat az egyes nyelvcsoporthoz népszámláláson kimutatott arányainak megfelelően töltik be, a provincia költségvetéséből pedig magas színvonalú befektetéseket és jóléti kiadásokat tudnak finanszírozni anélkül, hogy akár egy euró tartozása is lenne a tartománynak.⁴ Nem volt ez mindig így.

Történelmi perspektívából nézve, az olasz állam politikája Dél-Tirollal szemben az asszimilációnak és az etnikai arányok megváltoztatásának erőltetett ütemű nyomvonalát követte. A második világháborút követő kaotikus években erre remek alkalmat biztosított a szociális lakások építése, melyet csak olasz családok számára adtak ki.⁵ Ennek a politikának ugyanilyen primér eszköze volt olasz vendégmunkások tömegeinek az iparosításon keresztül a tartományba történő betelepítése. A betelepítések fő célpontja Bolzano volt, a kísérlet pedig olyan sikeresnek bizonyult, hogy mára a városnak mindössze 26,6%-a németajkú.⁶ Egész Dél-Tirol viszonylatában az olaszság száma több mint tízszeresére növekedett alig négy évtized alatt. Míg a legutolsó „oszt-rák” népszámlálás alapján 1910-ben még csak 3% volt az olaszok aránya a tartomány összlakosságán belül, addig 1953-ra ez az arány 35%-ra nőtt.⁷ A végső cél az volt, hogy legkésőbb 1975–1980 tájékára egyértelmű, 55-60%-os olasz többség uralja Dél-Tirolt.⁸ Ebben az időszakban továbbá nyomuk sincs azon védelmi mechanizmusoknak a gazdaság területén, amikkel ma találkozunk. A tartományi pénzeszközök fölött az olasz dominanciájú regionális igazgatás diszponált, a közhivatali pozíciókat pedig csak olaszok tölthették be. A németajkú fiatalok a munkanélküliség okán tömegesen vándoroltak ki, míg a másik oldalon az olasz hatóságok igyekeztek minden eszközzel megakadályozni a második világháború során emigrált dél-tiroli *optánsok*⁹ visszatérését. Mindezek tetejébe sehova nem látszott vezetni az a tárgyalásos politika, melyet a németajkú kisebbség egyetlen képviselői szervezete, a Dél-Tiroli Néppárt (*Südtiroler Volkspartei* – SVP) folytatott.¹⁰ Ezek a tendenciák hívták

életre a Dél-Tiroli Felszabadítási Bizottságot (*Befreiungsausschuss Südtirol – BAS*), mely az Olaszországtól való elszakadást és az anyaországhoz való visszatérést tűzte ki célul magának.

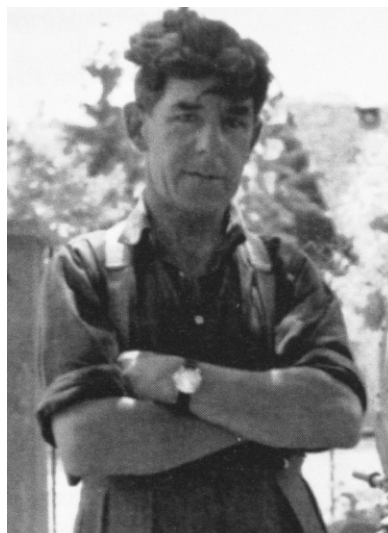
Az alábbiakban e szervezeten keresztül fogom a tartomány kapcsolatát az olasz államhatalmi szervekkel bemutatni. Az írott források mellett a téma feldolgozását nagymértékben segítette, hogy háromhónapos bozeni szakmai gyakorlatom során személyesen tudtam beszélni az egykori BAS-tagokkal és hozzátartozóikkal. A jelen tanulmány elkészültéért így külön köszönet illeti Sepp Mitterhofert, a BAS merani sejtjének egykori vezetőjét, valamint Eva Klotzot, a BAS vezetőjének, Georg Klotznak a lányát.¹¹

Kezdetek

A BAS alapítója, Sepp Kerschbaumer mélyen vallásos, egyszerű frangarti kereskedőcsaládból származott. A szervezet legtöbb tagja katolikus hitű kétékezi munkás, illetve parasztember volt, ennek megfelelően a különböző figyelemfelkeltő akcióik során mindig kényszerben ügyeltek arra, hogy emberéleteket ne tegyenek kockára. A BAS akciói 1956-tól, az alapítás évétől röpcédula-terjesztéssel kezdődtek, amely cédulákon Dél-Tirol önrendelkezését követelték. Ez a tevékenység önmagában is hatalmas szálkát jelentett a karhatalom szemében abban az időben, amikor még a hagyományos vörös-fehér tiroli zászló használata is hatóságilag tilos volt (korábban maga Kerschbaumer is 10 napot ült börtönben, amiért szülőfalujában kirakta a tiroli zászlót).¹²

A fő csapásirányt azonban a robbantásos merényletek jelentették. Ezeknek két kardinális célpontjuk volt: a fasiszmus szimbólumai, illetve az olasz betelepítési politika eszközállománya. Előbbi kategórián belül az egyik legfontosabb csapást a waidbrucki erőműnél magasodó monumentális Mussolini-szobor ellen hajtották végre 1961-ben. Ennek az úgynevezett *Aluminium-Ducénak* a szimbolikus jelentőségét mi sem példázza jobban, mint hogy felrobbantását követően a maradék darabkákat a regnáló jobboldali Fanfani-kormány kiállította, rajta azzal a felirattal, hogy *Presto torneremo*, vagyis „Hamarosan

Joseph „Sepp” Kerschbaumer

Forrás: GOLOWITSCH, Helmut: Für die Heimat kein Opfer zu schwer, Edition Südtiroler Zeitgeschichte – Kienesberger E, Bozen, 2009, 65. p.

visszatérünk”. Ezt az akciót követte Ettore Tolomei egykori villájának felrobbantása. A korábbi fasiszta szenátor háza – aki egyben Dél-Tirol elolaszosításának a szellemi atyja is volt¹³ – az olasz fasiszták zarándokhelye volt, felrobbantása így szintén nagy visszhangot váltott ki.

Legalább ugyanilyen fontos volt az olaszok betelepítése céljából megkezdett lakásépítkezéseknél közbelépni. Több tucat épülőfélben lévő úgynevezett *Volkswohnhaust*, vagyis „népi lakóházat” robbantottak fel a BAS-tagok szerte Dél-Tirolban. Noha Olaszországon belül is voltak ehhez forrásaik, a robbanóanyag legnagyobb részét Ausztriából csempészték át, olyan osztrák robbantási szakértőktől, akiknek a munkájukhoz tartozott a robbanószerrel való foglalkozás. A leggyakrabban használt eszköz a dinamit, illetve a donarit volt, amit kocsik üléseibe rejtve hoztak át Olaszországba.

Annak érdekében, hogy a határon történő átvizsgálás intenzitását minimalizálják, a BAS-tagok minden fuvarnál gondoskodtak róla, hogy üljön az autóban legalább egy dúskeblű hölgyemény, aki mély dekoltázsánál fogva alkalmasnak bizonyulhat arra, hogy elterelje a felkészült olasz kollégák figyelmét az utazás valódi természetéről. Az „anyagbeszerzést” és a csempészés folyamatát megkönnyítette, hogy a BAS-nak volt osztrák, pontosabban észak-tiroli sejtje is. Ennek a sejtnek a vezetője a hatvanas évek legnagyobb részében Rupert Zechtl, szociáldemokrata (SPÖ) képviselő, illetve tartományi kormánytag volt, aki a BAS mozgásairól rendszeresen tájékoztatta az akkori osztrák külügyminisztert, Bruno Kreisky-t.¹⁴ Mi több, Kerschbaumer maga is többször találkozott Kreiskyvel, annak bécsi (grinzingi) villájában.¹⁵

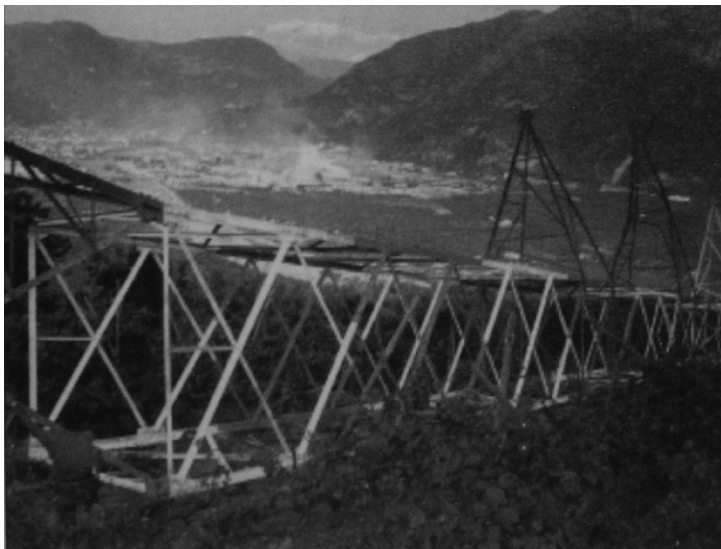
A Tűzéjszaka és következményei

A BAS legnagyobb támadását egy szimbolikus jelentőségű napra, a június 14-i úgynevezett „Jézus szíve-estre” (*Herz-Jesu Nacht*)¹⁶ időzítette. Ezen az estén, 1961-ben 40 magasfeszültségű villanypóznát robbantottak fel provinciaszerte.¹⁷ Tizenkilencet közülük az asszimilációs politika központja, Bolzano körül. A cél az volt, hogy megbénítsák az olasz betelepítés első számú eszközét, az ipart, valamint felhívják a világnyilvánosság figyelmét arra az igazságtalanságra, ami Dél-Tirolban történik. Noha ez utóbbi sikerült is, a „Tűzéjszaka” (*Feuernacht*) egyben felhívta az olasz államhatalom figyelmét is arra, hogy egy jól szervezett és ütőképes egységgel van dolga, melynek hatásköre az egész tartományra kiterjed.

Másnap, június 12-én egy sajnálatos baleset is bekövetkezett. Egy demonstratív akció keretén belül a BAS fel akart robbantani egy fát a nyelvhatárnál fekvő Salurn község közelében. A dinamitot azonban ideje előtt megtalálta egy olasz földműves, Giovanni Postal, aki megpróbálva azt leszedni, azonnal szörnyethalt a detonációtól. Válaszul ezen eseményekre az olasz hadsereg

15 ezer katonát vezényelt a térségbe, akiknek száma később aztán a rendőri, illetve carabinieri-erőkkel¹⁸ kiegészítve 45 ezerre duzzadt (vagyis csaknem minden ötödik dél-tirolira jutott ekkor egy rendőr vagy katona).¹⁹ A karhatalom útlezárásokkal és folyamatos igazoltatásokkal igyekezett ellenőrzése alá vonni a területet. Tilalmat rendeltek el, melynek értelmében csak külön engedéllyel lehetett 200 méteres távolságon belülre megközelíteni a vízi erőműveket, gátakat, viaduktokat, magas feszültségű vezetékeket és oszlopokat, transzformátorokat, tévé- és rádióállomásokat, vasúti berendezéseket, alagutakat, üzemanyag-tárolókat és ipari létesítményeket. A tilalom megszegői ellen tűzparancs volt érvényben. Ez pár nappal később, június 19-én meg is követelte az első ártatlan áldozatokat, Joseph Locher sarntheini földműves, illetve a mindössze 25 éves malsi Hubert Sprenger személyében. Előbbi a saját magántulajdonában lévő siklón próbált munkaanyagot szállítani, míg utóbbi megközelített egy olyan házat, melyben olasz katonák voltak elszállásolva. Ezen gyilkosságok legitimálására később az ilyen típusú létesítményekre is kiterjesztették a megközelítési tilalmat.

Bozen körüli villanyoszlop az 1961-es Tűzéjszaka után

Forrás: GOLOWITSCH: i.m., 65. p.

A Tűzéjszaka több szempontból is Rubicont jelentett a dél-tirolai konfliktusban. Válaszként radikális olasz fasiszták ellencsapásokat kezdtek szervezni Ausztriában (az olasz titkosszolgálatok támogatásával).²⁰ Ennek keretében 1961. október 1-jén Innsbruckban felrobbantanak egy Andreas Hofer-szobrot, 1963. szeptember 23-án pedig egy oroszlánt ábrázoló másikat Ebensee-ben.

Ugyanígy a Tűzészakának köszönhető, hogy az olasz katonai titkosszolgálat, a SIFAR (*Servizio Informazioni Forze Armate*) elkezdett ügynököket beépíteni a BAS-ba. A hasznosítható jelentésekig azonban nem kellett ezen ügynökökre várni. A SIFAR első és egyben az egyik legfontosabb informátora az *Alto-Adige*²¹ napilap egyik újságírója, Beno Steiner volt. Steiner 1958-ban (akkor még mint köztisztviselő) Georg Klotz és Franz Muther BAS-tagokkal Innsbruckba utazott, ahol egy földalatti mozgalom alapításáról esett szó. Ezen

*Georg „Jörg” Klotz 1961 nyarán,
észak-tiroli száműzetésének
első bevetése előtt*

Forrás: KLOTZ, Eva: *Georg Klotz: Freieitskämpfer für die Einheit Tirols, Eine Biografie*, Effekt GmbH, Neu-markt a.d. Etsch, 2010, 110. p.

a találkozáson robbanóanyagokról is beszéltek, amit Steiner is hallott. Amikor 1961. július 9-én Steiner bombát talált kocsjának az indítószerkezetére szerelve,²² azonnal a rendőrséghez fordult, és beszélni kezdett korábbi innsbrucki útjáról. Klotzot nem tudták a hatóságok kézre keríteni, mivel sikeresen Ausztriába menekült, Muthert azonban elfogták. A carabinieri-tisztek kínzásaira Muther neveket kezdett el kiadni, akiket felkeresve, majd szintén megkínózva újabb nevekhez jutottak. Ez a metódus olyan hatékonnak bizonyult, hogy több tucat BAS-tagot sikerült az olasz hatóságoknak kézre keríteniük, többek között magát a szervezet vezetőjét, Sepp Kerschbaumert is (július 19-én). Ezen gyanúsítottakat a hatályos törvényekkel ellentétben azonban nem a börtönökbe vitték, mint ahogy a többi előzetes letartóztatásban lévő foglyot, hanem a carabinieri-laktanyákba. Ami ezekben a kaszárnnyákban néhány nap leforgása alatt történt, az a dél-tiroli konfliktus legsötétebb fejezetét képezi.²³ A legáltalánosabb eljárásnak minősült, hogy a fogvatartottnak fej fölé emelt karral kellett a kihallgató szobában vagy a folyosókon vigyázban állniuk. Ha valaki leengedte a kezét, vagy a fején pihentette, annak azonnal ütést mértek puskatussal a lábszárára, vagy rátapostak a lábujjaira. Szinte minden esetben alkalmazott módszer volt, hogy nagy teljesítményű izzóval közvetlen közlelről a szembe világítottak órákon keresztül. Ez nemcsak súlyosan roncsolta a látóidegeket, de hosszútávon teljesen dezorientálttá tette a célszemélyt, így ha ezután folytatták a fizikai bántalmazást, az ütések váratlansága miatt a hatás a többszörösére fokozódott. Ugyanez volt az oka annak is, hogy az elkövetők előszeretettel mérték a fej hátsó részére ütéseiket. A foglyokat nem engedték napokon keresztül aludni, mint ahogy az ételt és az italt is megvonták tőlük. Ez utóbbi a július közepi hőségben különösen kínzó volt, annál is inkább, mert a carabinieri-tisztek nem engedték, hogy a foglyok levegyék kabátjaikat. Ilyen körülmények között a szomszág már

egy-két nap leforgása alatt is az elviselhetetlenségig fokozódott. Ez többeket arra készítetett, hogy a vécészséiben lévő vízzel oltsák szomjukat. Akit ezen rajtakaptak, annak a sűrű ütlegetések mellett azzal is számolnia kellett, hogy onnantól az illemhelyet csak nyitott ajtónál egy ór vigyázó szemeitől kísérve használhatta.

A szomjúság okozta gyötrelmek fokozására szolgáló eszköz volt a sós vízzel való itatás. Ez rendszerint úgy történt, hogy egy sörösüveget feltöltöttek kétharmad rész tengeri sóval, illetve egyharmad rész langyos vagy meleg vízzel. A ruhák levétele csak abban az esetben történhetett meg, ha a vállatók ilyen módon akarták szellemileg vagy fizikailag megalázni és bántalmazni a fogvatartottat. Gyakori volt ugyanis, hogy anyaszült meztelenre vetkőztették őket, majd 15-20 kilós súlyokat aggattak a nemi szervükre, esetleg kitépték a szeméremszőrüket, a hajukat vagy a mellkasukon lévő szőrzetet. Többen számoltak be arról, hogy égő cigarettacsikkeket nyomtak el a testükön, leköpték vagy szájba köpték őket, arra kényszerítve, hogy lenyeljék a köpetet.

Kerschbaumer egy mai képeslapon, a Sigmundskroni-kastély előtt

A szöveg jelentése: „A zászló önmagában nem elég, emberekre is szükség van, akik tartják azt. Az igazság nem elég emberekre is szükség van, akik kimondják. A szabadság, ami a fellegekben leng nem elég. Szükség van emberekre, akik lehozzák onnan”.

Forrás: GOLOWITSCH: i.m, 119. p.

A tökélyre fejlesztett kínzási metódusok közül a legrettegettebb a *casetta* volt (ezt alig néhány rabon hajtották végre, egyikük, az akkor 31 éves, máig életben lévő, tramini Luis Gutmann volt). A procedura abból állt, hogy egy hosszúkás asztalra fából készült 40–60 cm magas szelencét raktak. Ennek a domború tetejére fektették rá az illetőt derékka lefelé, miközben végtagjait az asztal szélei felé kifesztítve rögzítették. A megfeszülő bordaközi izmok okozta fulladásérzést a száj betömésével fokozták, majd a szabadon lévő testrészeket gumibottal ütlegelték – elsősorban a felsőtest és a lágyék környékén – súlyos belső sérüléseket okozva. A megkínzott személyek a laktanyákban töltött néhány nap alatt egész életükre maradandó egészségkárosodásokat szenvedtek. A fizikális tortúrát pszichikaival egészítették ki, így rendszeresen fenyegetőztek azzal, hogy feleségükkel, gyerekeikkel is hasonlóképp fognak elbánni.

A verbális agresszió része volt az identitásuk becsmérése, melyet számos esetben a rabokkal végeztek el. Így például a 44 éves kurtatscheri földműves, Josef Orian 1961. július 18-ai keltezésű levelében arról számolt be, hogy térdhajlítási gyakorlatokat végeztek vele, mialatt azt kellett mondania, hogy „Éljen Olaszország, vesszen Dél-Tirol”. Általános kiváltó oka volt a további veréseknek, ha valaki nem tudott olaszul (ami mindössze 16 évvel a világháború végét követően a németajkú lakosság többségéről elmondható volt). Noha a carabinieri-tisztek pontosan tudták, hogyan kell ütni úgy, hogy ne látszódjon tartós külsérelmi nyoma, a mentális terror részét képezte, hogy a kaszárnyákban összevert férfiak véres ruháit elküldték családtagjaiknak, „mosás” végett.

A foglyok megtörésére és megalázására alkalmazott eszközök széles spektrumát Bernard Unterholzer esete példázza talán legjobban. A mindössze 18 éves férfit beöltöztették carabinieri-egyenruhába, majd Lanába szállították, ahol arra kényszerítették, hogy egyik bajtársának a feleségét előre megírt kérdések alapján kihallgassa. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy a rabok akármilyen papírt szó nélkül aláírtak, szerepeljen abban bármilyen hazugság is az általuk elkövetettekről. Több tucatnyi ilyen tartalmú levél került ki a börtönökből, számtalannak az SVP, vagy személyesen annak vezetője és egyben a tartományi kormányzó tisztséget is betöltő Silvius Magnago volt a címzettje. Mindezek ellenére az SVP soha nem használta fel ezeket a leveleket a politikájában, még akkor sem, amikor megtörténtek az első halálos esetek.²⁴ Az oka valószínűleg a félelem volt, a letartóztatások ugyanis az SVP sorait is elérték.²⁵ Július 19-én letartóztatták a párt főtitkárát, Hans Staneket, nem sokkal később pedig a brixeni vezetőt, Rudolf Oberhubert is. Tekintve, hogy az SVP volt a németajkú kisebbség egyetlen képviselője, így e szervezet esetleges felszámolása az erőszakhullám eszkalációját és ezzel együtt a párbeszéd ellehetetlenülését hozta volna magával. Magnagóék, akik végig a dél-tiroli kérdés békés megoldása mellett voltak, ezért mélyen hallgattak a

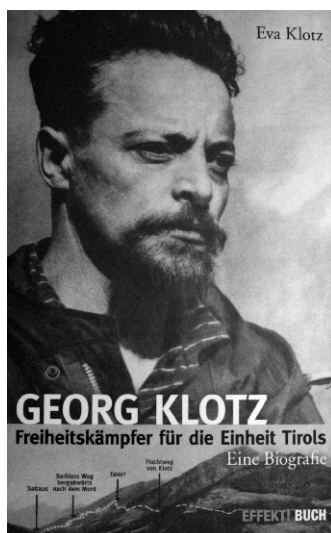
nyilvánosságra került rab-levelekről, és hasonlóan passzív magatartás tanúsítására kérték Bruno Kreiskyt és az osztrák kormányt is.²⁶

Radikalizálódás és feloszlás

A kínzások hallatára a BAS emigrációba szakadt tagjai úgy döntöttek, radikalizálják csapásaikat. Vezetőjük Georg „Jörg” Klotz lett, aki kezdettől fogva a partizánakciók mellett tette le a voksát. Mellette volt az egyik legrégibb ellenálló, Luis Amplatz, aki már a BAS megalakulása előtt is aktív földalatti tevékenységet folytatott, valamint az úgynevezett Pustertali fiúk (*Pusterer Buben/Buam*): Heinrich Oberlechner, Heinrich Oberleiter, Josef Forer, valamint gyerekkori jó barátja, Siegfried Steger. A csapat első támadására 1961. augusztus 21-én került sor a határhoz közel fekvő Passeier-völgyi St. Martin falut kerestülszelő Kalm-patak egyik hídján. A célpontot az arra járőröző carabinieri-tisztek jelentették. Noha az ellenállók gépfegyverekkel voltak felszerelve, a meglepetésszerű rajtaütés célja továbbra sem a vérfürdő, hanem a halálfélelem előidézése volt. Ennek megfelelően a tisztek feje fölött legalább 2 méterre lőttek, a járműveikre pedig olyan módon, hogy senki a benne ülők közül ne sérüljön meg.

Szimbolikus helyen zajlott a következő rajtaütés egy hónappal később, nevesül a rabensteini erőműnél. Ez mindössze néhány száz méterre volt attól a helytől, ahol 4 hónappal korábban Joseph Lochert lelőtték a Tirolba vezényelt olasz karhatalmi erők.²⁷ Ezek után az akciók után Klotz elsőszámú közellensége lett az olasz államnak. Kézrekerítése érdekében a hatóságok visszatérő jelleggel vegzálták a családját. Rendszeresen tartottak házkutatásokat a Passeier-völgyi Waltenben fekvő házukban. Klotz feleségét, Rosa Pöllt később, 1966-ban az egyik rendőrspicli (Anton Platter) jelentései alapján államellenes bűncselekmény vádjával tizennégy hónapig tartották előzetes letartóztatásban. Szülők híján a gyerekeket (szám szerint hatot)²⁸ a tartomány különböző pontjain lakó rokonoknál helyezték el. Kihallgatása során Pöllnek közvetlen közelről világítottak erős izókkal a szemébe, aminek következtében mai napig komoly látáskárosodással küzd. Az asszony azonban mindezek ellenére sem volt hajlandó férje hollétét elárulni.

A Klotz-könyv borítója

A sors ugyanakkor a pandúroknak látszott kedvezni. Történt ugyanis, hogy jelentkezett az olasz hatóságoknál egy osztrák férfi, Christian Kerbler, aki Innsbruckban került kapcsolatba Klotzcal 1963 végén. Kerbler jó kapcsolatot alakított ki a BAS-vezérrel (egy interjút is felvett vele egy dokumentumfilm részeként, amit az osztrák ORF mutatott be). Ez az ismeretség később végzetesnek bizonyult. 1964 szeptemberében Klotz és Amplatz a Passeier-völgytől északra, az osztrák határ közelében tartott többnapos terepszemlét, melyen ki akarták választani, hol csapjanak le legközelebb. Szeptember 7-én egy Saltaus fölötti elhagyott kis fakunyhóban, a Brunner Mahder hegyen bújta meg. Kerbler is ott volt, vállalta az őrködés feladatát, zsebében a 9 milliméteres berettával (ami az olasz rendőri erők hivatali fegyvere volt akkoriban). Miután a célszemélyek elaludtak, Kerbler három-három lövést adott le rájuk. Amplatz azonnal szörnyethalt, Klotzknak azonban szerencséje volt. Egy lövés az ajkán érte, másik a mellkasát súrolta, a harmadik pedig keresztülhatolva a mellizmon súlyos, de nem halálos sérülést okozott. Klotz kiugrott a kunyhó ablakán, és sikeresen elmenekült.²⁹ Rövid lábadozást követően rendbe jött ugyan egészségügyileg, de az Amplatz-gyilkosságot követően úgy döntött, nem folytat több rajtaütést.

Ezen eseményekkel párhuzamosan folytak az 1961-től folyamatosan tartóztatott BAS-tagok elleni eljárások. A persorozat, amely a *milánói folyamat* néven került be a történelembe, 1963. december 9-én kezdődött 94 gyanúsítottal (86 olasz, 6 osztrák, illetve 2 német állampolgár ellen),³⁰ akik közül 68 volt ekkor börtönben. 1964. július 16-án hirdették ki az ítéleteket. A vádpontok, melyben bűnösnek találtattak: 92 rendbeli robbantás magas feszültségű villanyoszlopok ellen, 8 rendbeli robbantás lakóházak ellen, katonai objektumok elleni támadás, csoportosan elkövetett emberölés (a korábban említett Giovanni Postal miatt), valamint hazaárulás büntette. Védőjük javaslatára az elítéltek közösen azt nyilatkozták, hogy támadásaikat nem az államból való kiválás, hanem az autonómia elérése érdekében cselekedték. Ez csökkentette ugyan az ítéletek nagyságát, azonban azok így is szigorúak voltak. Négy elítélt kapott 20 évnél nagyobb letöltendő börtönbüntetést, nyolcan 10 és 20 év közötti, míg 35-en 4 és 10 év közötti börtönbüntetést. 46-ukat szabadon engedték, vagy amnesztiában részesítették.³¹

A hatvanas évek második felére a BAS lényegében megszűnt. Vezetői nagy része vagy meghalt (Kerschbaumer, Amplatz a dél-tiroli BAS esetében 1964-ben, az észak-tiroli sejt vezetője, Kurt Welser pedig 1965-ben), vagy valamely olasz börtönben raboskodott (így például Sepp Innerhofer három évet kapott, Sepp Mitterhofer csaknem nyolcat, Josef Fontana pedig tíz és felet). Klotz élete végét osztrák börtönökben vagy házi őrizetben töltötte italproblémáktól sújtva, mígnem 1976-ban tüdőembóliában meghalt. A Pustertali fiúkat 1969-ben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték az állam egysége ellen elkövetett bűncselekményért (*Anschlag auf die Einheit des Staates*). A vád

ellenük az volt, hogy 1964. szeptember 3-án Mühlwald faluban agyonlőtték Vittorio Tiralongo carabinieri-tisztet (az eset pontos körülményei máig tisztázatlanok).³² Az említett büntetőjogi tényállást a fasiszta megszállás idején vezették be, jelenleg már nem létezik az olasz jogrendben. Ennek ellenére a Pustertali fiúk mai napig száműzetésben élnek Ausztriában. Amnesztiájuk napirendi téma az osztrák kancellár dél-tiroli látogatásainál, eddig azonban az egyetlen négyük közül, aki visszatérhetett szülőföldjére, Heinrich Oberlechner volt. 2006-os halálát követően. Koporsóban.

Jegyzetek

- ¹ A *speck* egy tiroli ételspecialitás. Szárított-füstölt sonkáról van szó, amelynek a fogyasztását lehetőség szerint a helyben jellegzetes gondolattágító Lagrein borokkal ajánlja e sorok írója.
- ² Az első statútum ugyanis az igazgatási jogosítványokat a többségében olaszok lakta *Trentino Alto-Adige / Trentino-Südtirol* régiónak adta, ezért volt szükség a második statútumra, mely tartományi (*Bolzano/Bozen* provincia, ismertebb nevén *Dél-Tirol*) kompetenciába helyezte át az öngazgatási jogosítványokat.
- ³ Kivétel az áfa, annak „csak” 70%-át kapják meg (Autonómia-statútum 75. cikk d. pont), valamint az elektromosáram-felhasználás után fizetett adót, melynek 100%-át kapják meg (Autonómia-statútum 70. cikk).
- ⁴ A tartomány költségvetését éves bontásokban L. <<http://www.provinz.bz.it/finanzen-haushalt/haushalt/landeshaushalt.asp>> (letöltve: 2012. január 2.).
- ⁵ Nem véletlen, hogy immár a tartomány lakástámogatási rendszerében való részesedés is az egyes nyelvcsoportok népszavazáson kimutatott arányának megfelelően történik.
- ⁶ ASTAT – *Volkszählung 2001 Berechnung des Bestandes der drei Sprachgruppen in der Provinz Bozen-Südtirol*, Halbmonatliche Druckschrift, Nr. 17., 6. p. <http://www.provincia.bz.it/astat/download/mit17_02.pdf> (letöltve: 2012. január 2.).
- ⁷ GOLOWITSCH, Helmut: *Für die Heimat kein Opfer zu schwer. Folter – Tod – Erniedrigung. Südtirol 1961–1969*, Edition Südtiroler Zeitgeschichte, Kienesberger E., Bozen, 2009, 40. p.
- ⁸ Ezek a számok Indro Montanellin, a valaha élt egyik legismertebb olasz újságírón keresztül jutnak el Fritz Molden néhai osztrák médiacézarhoz, aki memoárjában közli őket. (Montanelli az *Il Selvaggio* nevű fasiszta lap egykori újságírója, a második olasz–abesszin háború tudósítója és a Mussolini-rezsim szimpatizánsa volt eleinte, így kapcsolatai révén később is bejáratos volt a legfelsőbb olasz kormányzati körökbe). L. MOLDEN, Fritz: *Vielgeprüftes Österreich: Meine politischen Erinnerungen*, Amalthea Verlag, Wien, 2007, 144. p.

- ⁹ *Optánsnak (optant)* nevezik azokat, akik éltek a nemzetiszocialista Németország által fölkinált lehetőséggel, és emigráltak a Harmadik Birodalomba. Azokat pedig, akik a Mussolini-éra alatt helyben maradtak, *dableibernek* (ottmaradónak) hívják.
- ¹⁰ Az SVP minden idők egyik legsikeresebb etnoregionális pártja. 1948 óta van megszokás nélkül kormányon. 2008 volt az első olyan év, amikor nem volt képes egyedül megszerezni a szavazatok abszolút többségét (mindezt egy tisztán listás, bejutási küszöb nélküli, kompenzációs listával is rendelkező választási rendszeren belül). A tartomány választási eredményeit L. <<http://www.landtag-bz.org/de/wahlen/ergebnisse-landtagswahlen-archiv.asp>> (letöltve: 2012. január 2.).
- ¹¹ Eva Klotz ma a Dél-Tiroli Szabadság (Süd-Tiroler Freiheit) nevű párt vezetője, melynek élén a tartomány Olaszországtól való elszakadásáért harcol. Ezt a célt helyi népszavazáson keresztül szeretnék megvalósítani.
- ¹² GOLOWITSCH: *i.m.*, 53. p.
- ¹³ Tolomei alatt lettek például 1923-ban a dél-tiroli német helységnevek olasz változatai kitalálva. Ez a mai napig problémát okoz, hiszen más fordítás nem létezik, a németajkúak viszont ezeket, érthető okokból, nem akarják elfogadni.
- ¹⁴ A szintén SPÖ-s Kreisky volt az, aki 1960-ban Dél-Tirol ügyét az ENSZ közgyűlése elé vitte, amely téma több mint három évtizedig ott is maradt, míg végül 1992-ben Ausztria és Olaszország nyilatkozatot helyezett el a szervezetnél a tartomány kapcsán köztük fennálló vita lezárásáról.
- ¹⁵ Az első ilyen találkozóra 1961 első felében került volna sor, de Kerschbaumer egyszerű ember lévén zavarba jött attól, hogy az osztrák külügyminiszterrel kellene találkoznia, ezért az első megbeszélés alkalmakor Bécs határában egészen egyszerűen visszafordult (ezt a történetet személyes találkozásunkkor Sepp Mitterhofer mesélte el).
- ¹⁶ A napóleoni háborúk idején a tiroliak földjüket az oltalmazó Jézus kegyeibe ajánlva reméltek segítséget. Ennek érdekében keresztet és szívet ábrázoló fáklyákat gyűjtöttek a hegyormokon. Andreas Hofernek és csapatainak a harcban elért sikerei azt bizonyították, hogy fohászaik meghallgatásra találtak, az eseményből így ünnepnap és tradíció lett, amit mai napig őriznek.
- ¹⁷ GOLOWITSCH: *i.m.*, 64–66. p.
- ¹⁸ A carabinieri a katonai igazgatás hatáskörébe tartozó rendfenntartó szerv (csendőrség).
- ¹⁹ FRANCESCHINI, Christoph – LECHTHALER, Helmut: *Bomben Jahre – Die Geschichte der Südtirol-Attentate*, Rai Sender Bozen, 2005.
- ²⁰ *Uo.*
- ²¹ Paolo Emilio Taviani korábbi olasz belügyminiszter emlékirataiból tudható, hogy az *Alto-Adige* titkos alapokon keresztül pénzügyi támogatást kapott a SIFAR-tól, illetve, hogy igazgatója, Albino Cavazzini közvetlen kapcsolatban volt az olasz titkosszolgálatokkal, és minden olyan releváns információt továbbadott, ami a dél-tiroli felkelőkről eljutott hozzá a lap újságíróin keresztül.
- ²² Mai napig tisztázatlan, ki helyezte el a bombát Steiner kocsjában. Személyes beszélgetésünkön Mitterhoffer azt mondta, hogy az észak-tiroli BAS volt az elkövető.

- ²³ A foglyok képesek voltak később – a carabinieri-kaszárnyákból való elszállításukat követően – a kínzásukat taglaló leveleket írni, és a börtön falain kívülre csempészni. Ezeket közli: GOLOWITSCH: *i.m.*, 79–189. p.
- ²⁴ 1961. november 22-én Franz Höfler Schützen-tag halt meg, 1962. január 7-én pedig (a korábban szívátjáéki panaszokkal rendelkező) Anton Gostner követte. Később, 1963-ban 21 carabinieri ellen indult büntetőeljárás a kínzások okán. Rövid tárgyalásokat követően mindet felmentették.
- ²⁵ Arról nem is beszélve, hogy számtalan BAS-tag egyben SVP-tag is volt, így például maga Kerschbaumer is, aki saját szülőfalujában vezette a párt helyi csoportját.
- ²⁶ MITTERHOFER, Sepp – OBWEGS, Günther: *...Es blieb kein anderer Weg...*, Auer, 2000, 52. p.
- ²⁷ Az akciók részletes leírását L. KLOTZ, Eva: *Georg Klotz. Freiheitskämpfer für die Einheit Tirols, Eine Biografie*, Effekt! GmbH, Neumarkt a. d. Etsch, 2010, 106–122. p.
- ²⁸ A nagycsalád jellemző volt a BAS-tagokra nemcsak keresztény neveltetésük miatt, hanem mint védekezési eszköz az olasz betelepítésekkel szemben (Klotz: 6 gyerek, Kerschbaumer: 6 gyerek, Innerhoffer: 4 gyerek stb.).
- ²⁹ KLOTZ: *i.m.*, 201–225. p.
- ³⁰ GOLOWITSCH: *i.m.*, 496. p.
- ³¹ L. <<http://www.60jahre-svp.org/zeitleiste/1963.html>> (letöltve: 2012. január 2.).
- ³² Bruno Budroni, Tiralongo egykori munkatársa 2009 szeptemberében interjút adott az osztrák ORF 1 adónak, amiben azt mondta, hogy szerinte a gyilkosságot saját parancsnokuk követte el egy vitát követően.